

Executive Summary

การวิจัยรูปแบบการแปรรูปยาสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อเศรษฐกิจชุมชน อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย นี้ เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเดิมที่มีอยู่ มาผสมผสานกับความรู้หรือเทคนิควิธีการสมัยใหม่ อาศัยเทคโนโลยีที่ไม่ซับซ้อนเข้ามาช่วยบ้าง เพื่อให้การใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้านได้รับการยอมรับและทันยุคทันสมัย ใช้ง่าย สะดวก ราคาเหมาะสม และยังคงสรรพคุณทางยาของหมอพื้นบ้านเพื่อใช้เป็นทางเลือกของประชาชนในยุคปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติที่ส่งเสริมการพึ่งตนเองในการดูแลสุขภาพเบื้องต้นของประชาชนโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีอยู่ ทั้งยังช่วยเสริมรายได้ให้กับชุมชนด้วยการใช้วัสดุที่มีและหาได้ในชุมชนเป็นหลัก ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืน

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงกระบวนการทดลองพัฒนาการแปรรูปยาสมุนไพรแบบพื้นบ้าน และการผลิตยาสมุนไพรของโรงพยาบาลพญาเม็งราย ที่อยู่บนพื้นฐานภูมิปัญญาเดิม โดยทำการศึกษาการใช้สมุนไพรในชุมชน การใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน และการผลิตในโรงพยาบาลพญาเม็งราย เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐาน จัดประชุมเชิงปฏิบัติการในกลุ่มหมอพื้นบ้านที่มีประสบการณ์สูง เพื่อศึกษา กระบวนการ แนวคิด วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องในการผลิตและแปรรูปยาสมุนไพรแบบพื้นบ้าน ว่ามีรูปแบบใดบ้างในแต่ละรูปแบบมีกระบวนการ การผลิตแปรรูปอย่างไร แล้วคัดเลือกรูปแบบเพื่อทดลองพัฒนารูปแบบใหม่แต่ยังอยู่บนพื้นฐานภูมิปัญญาเดิม ทำการทดลองผลิต โดยศึกษากระบวนการผลิตในแต่ละขั้นตอน จนได้รูปแบบใหม่ที่เหมาะสม เพื่อให้เป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพในชุมชน และยังคงอยู่กับชุมชนต่อไป โดยศึกษาการคงสภาพทางกายภาพ ด้วยความร่วมมือในการทดสอบทางห้องปฏิบัติการจากคณะเภสัชศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประมวลผลถึงข้อได้เปรียบ เสียเปรียบของรูปแบบใหม่และความเป็นไปได้ของการพัฒนารูปแบบและการนำไปใช้จริง ทั้งในด้าน การคงสรรพคุณของยา การคงสภาพทางกายภาพของยา คือไม่บูดเน่าเสียง่าย ไม่แตกยุ่ยง่าย ความสะดวก ปลอดภัย ราคาถูก ความพึงพอใจของผู้ใช้

ผลการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงใช้ยาสมุนไพรอยู่ในวิถีชีวิต เนื่องจากความคุ้นเคยและการสืบทอดทางวัฒนธรรม และพบว่ายาสมุนไพรนั้นมีรูปแบบวิธีการใช้ถึง 26 รูปแบบ ส่วนใหญ่มีพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง ส่วนยาสมุนไพรที่ผลิตในโรงพยาบาลพญาเม็งราย มีทั้งหมด 29 รายการ ส่วนใหญ่เป็นสมุนไพรเดี่ยว พบว่าสมุนไพรที่ชาวบ้านนิยมใช้คือยาสมุนไพรเพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อยจากการทำงาน ทั้งที่เป็นยาของหมอพื้นบ้านและยาที่โรง

พยาบาลผลิต ดังนั้นในการทดลองครั้งนี้จึงเน้นไปที่การแปรรูปยาสมุนไพรที่ใช้เพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อยทั้งทางกายภาพ ได้แก่ การประคบ การอบสมุนไพร และการใช้ยาสมุนไพรเพื่อบรรเทาอาการได้แก่ยาตองเหล้าและยาต้ม ส่วนรูปแบบยานั้นพัฒนาตามข้อเสนอแนะของหมอพื้นบ้าน โดยเลือกรูปแบบที่นิยม 4 รูปแบบ คือ ยาจุ่ม ยาต้ม ยาต้ม และยาตองเหล้า

ผู้วิจัยได้ทดลองพัฒนากระบวนการผลิตและการแปรรูปโดยการพัฒนาต่อยอดจากภูมิปัญญาเดิม เพิ่มเทคนิควิธีการเพื่อให้ใช้ง่าย สะดวก ขึ้นโดยการทดลองนี้มี 2 ลักษณะ คือ

1. นำเทคโนโลยีด้านอาหารมาใช้ในการปรุงยา เพื่อให้ง่ายต่อหมอพื้นบ้านที่จะสามารถนำไปใช้พัฒนากระบวนการแปรรูปของตนเองได้ เช่น การแปรรูปยาตองเหล้า ที่เปลี่ยนจากยาเป็นมัดๆ หรือยาตาก มาทำเป็นยาผงขง ทำให้ใช้ง่าย สะดวก สะอาด เก็บได้นานยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นกระบวนการวิธีที่ไม่ยาก แต่ดูดีกว่า และยังอยู่ในความคุ้นเคยของชาวบ้าน

2. ใช้เทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์หรือสิ่งประดิษฐ์เข้ามาช่วยในการใช้ยา ทำให้ใช้น้ำยาได้ง่ายขึ้น โดยที่ตัวยายังคงเดิมมิได้มีการแปรรูปที่ตัวยาแต่อย่างใด ได้แก่

2.1 การพัฒนารูปแบบลูกประคบ เป็นการปรับเปลี่ยนจากลักษณะลูกกลม มาเป็นถุงทรายสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดพอดีเป็นการช่วยให้สามารถวางเข้ากับอวัยวะที่จะประคบได้ง่ายขึ้น ใช้ทรายเข้ามาช่วยในการเพิ่มความร้อนและทำให้คงความร้อนอยู่ได้นานขึ้น มีน้ำหนักมากขึ้น

2.2 การพัฒนากระโจมอบสมุนไพร เปลี่ยนวิธีการทำกระโจมแบบเดิมที่ไม่สะดวก มาทำให้สะดวกขึ้น ใช้หม้อหุงข้าวไฟฟ้า ซึ่งมีใช้กันอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน มาช่วยให้ต้มตัวยาได้สะดวกขึ้น

2.3 การพัฒนายาต้ม เป็นการเปลี่ยนจากการที่ต้องต้มทุกวัน มา ทำเป็นยาน้ำ ใช้เทคนิคการนึ่งด้วยแรงดันไอน้ำ ทำให้ตัวยาที่ต้มนั้นสะอาดปราศจากเชื้อและสามารถอยู่ได้นาน

นอกจากนี้ยังได้ทดลองผลิตเพื่อลดต้นทุนการผลิตยาสมุนไพรในบัญชียาหลักของโรงพยาบาลพญาเม็งราย คือขมิ้นชันลูกกลอนและฟ้าทะลายโจรแคปซูล โดยโดยทดลองใช้น้ำอ้อยเป็นสารยึดเกาะในการทำยาลูกกลอนขมิ้นชันแทนการใช้แป้ง ซึ่งสามารถลดต้นทุนลงได้ถึง 5 เท่า และทดลองพัฒนาเครื่องอัดเม็ดยาเพื่อผลิตยาเม็ดแทนการใช้แคปซูล เป็นการลดต้นทุนในระยะยาว ซึ่งเครื่องอัดเม็ดยานี้ผู้วิจัยพัฒนาต่อยอดจากภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านจากที่อัดเม็ดยาแบบใช้มือกดได้ครั้งละ 10 เม็ด มาเป็นเครื่องอัดเม็ดยาไฮโดรลิก ใช้ไฟฟ้า สามารถใช้อัดเม็ดยาได้ครั้งละ 80 เม็ด ในเวลา 2 นาที มีต้นทุนการผลิตที่ถูกกว่าเครื่องตอกเม็ดยาที่มีใช้ในปัจจุบันประมาณ 5-6 เท่า แต่อย่างไรก็ตามเครื่องอัดเม็ดยานี้ยังถือว่าเป็นเครื่องต้นแบบที่ยังต้องพัฒนาประสิทธิภาพต่อไป

จุดเด่นของการวิจัยนี้คือ การพัฒนายาสมุนไพรของหมอพื้นบ้านให้ทันสมัยโดยยังคงอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาเดิม ได้รับการยอมรับ มีจุดร่วมสมัยระหว่างคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ ชาวบ้านมีทางเลือกในการดูแลสุขภาพและยังมีอำนาจในการบริหารจัดการในการผลิตและใช้สมุนไพรให้คงอยู่กับชุมชนไม่เกิดปัญหาเช่นสุราพื้นบ้านที่ต้องกลายเป็นสุราเถื่อนทั้งๆที่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านอยู่คู่ชุมชนไทยมาช้านาน

บทคัดย่อ

การวิจัยการแปรรูปยาสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อเศรษฐกิจชุมชนอำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาและพัฒนารูปแบบการแปรรูปยาสมุนไพรที่เหมาะสมในเชิงเศรษฐกิจชุมชน ให้ง่าย ราคาเหมาะสม สะดวก ปลอดภัย คงสรรพคุณของตัวยา และชุมชนพึ่งพาตนเองได้มากที่สุด โดยทำการสำรวจการใช้ยาสมุนไพรในชุมชนและในโรงพยาบาลพญาเม็งราย สัมมนาเชิงปฏิบัติการกลุ่มหมอฟันบ้านเพื่อศึกษากระบวนการและ รูปแบบการผลิต การแปรรูปยาสมุนไพรแบบพื้นบ้านที่ยังคงใช้อยู่ คัดเลือกรูปแบบที่จะพัฒนา ทำการทดลองพัฒนารูปแบบที่คัดเลือกเป็นรูปแบบใหม่โดยพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้เดิม ศึกษากระบวนการผลิตในแต่ละขั้นตอน จนได้รูปแบบใหม่ที่ เหมาะสม ทดลองใช้และศึกษาข้อได้เปรียบ เสียเปรียบของรูปแบบใหม่ ความเป็นไปได้ของการพัฒนา และการนำไปใช้จริง ผลการศึกษาข้อมูลพบว่าหมอฟันบ้านและยาสมุนไพรยังคงมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชน ประชาชนยังคุ้นเคยกับรูปแบบเดิม ซึ่งหมอฟันบ้านมีวิธีการใช้และแปรรูปยาสมุนไพร อย่างน้อย 26 วิธีการซึ่งขึ้นกับวัตถุประสงค์ในการรักษา ส่วนมากมีพิธีกรรมร่วมด้วย ในส่วนการผลิตยาสมุนไพรของโรงพยาบาลพญาเม็งราย ปัจจุบันสามารถผลิต ในรูปแบบต่างๆ รวม 29 รายการ พบว่า ยาสมุนไพรเพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อย ได้รับความนิยมนสูง ผู้วิจัยได้ทดลองพัฒนารูปแบบยาสมุนไพรเพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อยเป็นหลัก โดยใช้เทคนิคการแปรรูปอาหาร 2 รูปแบบคือ ยาผงแห้งพัฒนาเป็นยาผงขง และยาต้มแก้ปวดเมื่อยพัฒนาเป็นยาน้ำ พัฒนาโดยใช้เทคโนโลยีแบบง่ายๆ 3 รูปแบบคือ การพัฒนาลูกประคบสมุนไพรเป็นถุงทรายประคบสมุนไพร พัฒนากะโหลมอบสมุนไพรแบบประยุกต์ และพัฒนาเครื่องอัดเม็ดยาด้วยระบบไฮโดรลิก ผลการทดลองใช้ส่วนใหญ่พึงพอใจ ให้ง่าย สะดวกและปลอดภัย ผลการวิจัยนี้ จะช่วยให้ยาสมุนไพรของหมอฟันบ้าน ใช้ได้เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น ประชาชนมีทางเลือกและมีอำนาจในการบริหารจัดการให้ยาสมุนไพรยังคงอยู่กับชุมชนเพื่อเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืน

Abstract

This study is content to develop traditional medicine up to the same as the other alternative medicine and proper to the complementary medicine in health care system which are relate of culture, social and economy in community which are comfortable to use, low cost, safety, self-reliance and sustain the effective of drugs in traditional believing. The methodology were inquiring the used of traditional medicine in Phayamengrai district and Phayamengrai hospital, In dept interview with traditional healers, Select the method of dosage form of traditional medicine to experiment and experimented the new model. The result show that herbal medicine and tradirional healer were used in the way of life in common disease such as back pain, stone, haemorrhoid, allergy, flatulence, paralysis and tonic. There were 26 methods of dosage form of traditional medicine which in difference preparations and almost have ritual in their process which used in holistic care. There were 5 methods in 29 items of herbal medicines were produced by Phayamengrai hospital. Almost of them were drugs for muscle pain. So that the researchers selected 5 methods of drugs for muscle pains to experiment the new model. Traditional tincture drugs(Ya- Duang) and Traditional boiling drugs (Ya- Tom) were developed by using food technology, Herbal hot compression were developed the packaging and add some material for more effectiveness. Herbal streaming (Herbal sauna) were developed by changing the old tent to the new model which more comfortable. At last developed the instrument for making the pill with hydroelectric system and can make 80 pills / time in 2 minutes. The result of these experiment were almost comfortable to use, low cost, safety, self-reliance, sustain the effective of drugs in traditional believing and the user were agree with the new models. The conclusion is the renovation and innovation of traditional herbal medicine will be the way to upgrade the traditional medicine for people to use in primary health care and they can manage their own herbal medicine by themselves which will be the sustainable economy in their community.